

2009

Maliyyə Sabitliyi İcmalı

III rüb, 2009-cu il

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı

Mündəricat

Giriş

I. Maliyyə bazarları

- 1.1. Valyuta bazarı
- 1.2. Borc bazarı

II. Daşınmaz əmlak bazarı

III. Bank sisteminin durumu və risklər

- 3.1. Bank sisteminin dinamikası
- 3.2. Maliyyə dayanıqlılığı
- 3.3. Maliyyə nəticələri
- 3.4. Risklər
  - 3.4.1. Kredit riski
  - 3.4.2. Maliyyə resursları və likvidlik riski

IV. Ödəniş sistemləri

Yekun

Əlavələr

1. Maliyyə sabitliyinin təmin olunması ilə bağlı qərar və tədbirlər

Giriş

2009-cu ilin ötən dövrü Azərbaycan bank sistemi üçün ən məsulliyətli dövrlərdən biri olmuşdur. Bank sistemi beynəlxalq maliyyə böhranının davam etməsi inkişaf etməkdə olan bazarlardan xarici kapitalın axınının sürətlənməsi şəraitində fəaliyyət göstərmişdir. Qeyd olunan amillər bank sisteminin dayanıqlığı, ödəniş sistemlərinin fasiləsiz işi və ümumi iqtisadi artım üçün ciddi sınaq olmuşdur. Belə şəraitdə Mərkəzi Bank hökumətlə birlikdə bank sisteminin dayanıqlılığının və ilk növbədə onun likvidliyinin təmin edilməsi məqsədilə bir sıra preventiv tədbirlər görmüşdür. Bu tədbirlər nəticəsində sistem öz dayanıqlılığını saxlamış, cari ilin 2-ci yarısından isə sistemin əsas göstəriciləri yenidən artmağa başlamışdır.

Bank sistemində dayanıqlıq riskinin kritik dövrü ümumilikdə arxada qalmışdır. Bununla yanaşı xarici və daxili makroiqtisadi mühitin dəyişməsi bankları qəbul edilmiş və potensial olaraq qəbul edilə bilən riskləri yenidən qiymətləndirməyə sövq edir. Orta müddətli perspektivdə əlavə ehtiyatların yaradılması və kapitallaşma bank fəaliyyətinin prioritet vəzifələri olacaqdır. Belə olan halda bank sisteminin maliyyə dayanıqlılığının təmin edilməsi Mərkəzi Bankın prioritet məsələləri sırasında ön plana çıxır.

Bu İcmalda cari ilin 9 ayı ərzində və III-cü rübdə Azərbaycan bank sisteminin fəaliyyətinin yekunları və əsas riskləri təhlil edilir.

I. Maliyyə bazarları

1.1. Valyuta bazarı

2009-cu il üzrə AZN/USD məzənnəsi ümumilikdə sabit qalmışdır. İlin əvvəlində (fevral ayında) manatın məzənnəsinin müəyyən ucuzlaşması baş vermişdir. Bunun əsas səbəbi dünya maliyyə böhranı nəticəsində dünyanın müxtəlif aparıcı valyutalarının qarşılıqlı məzənnələrində baş verən dəyişmələr və qonşu ölkələrdə gedən devalvasiyaların psixoloji təsirləri olmuşdur.

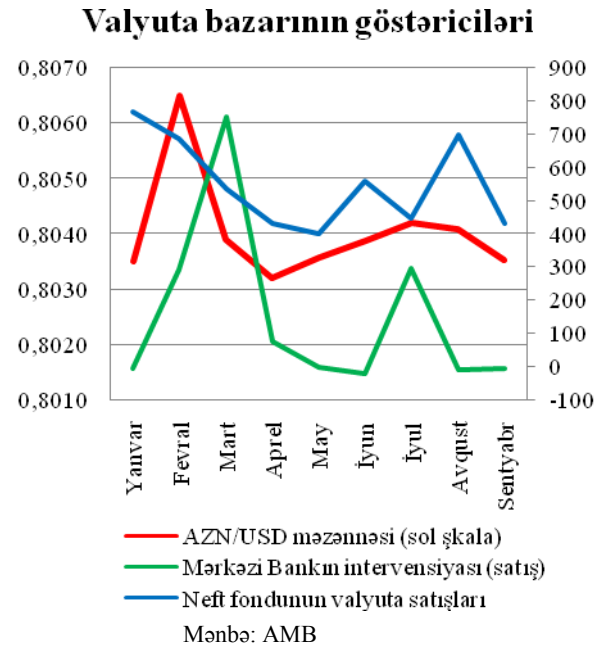
Bütün bunlara baxmayaraq Mərkəzi Bank ilin əvvəlində bazara müdaxilə edərək manatın məzənnəsinin sabitliyini qorumuşdur.

İlin əvvəlində məzənnə ilə bağlı yaranmış qeyri-müəyyənlik nəticəsində hüquqi və fiziki şəxslər daha çox xarici valyuta almağa meyli olduğu halda, manatın məzənnəsinin stabilləşdirilməsi nəticəsində xarici valyutaya tələb son iki rübdə azalmışdır. Lakin, ikinci rübün sonlarından etibarən valyuta bazarında ikinci bir canlanma hiss olunur. Belə tendensiya xüsusilə açıq banklararası bazar və bankdaxili mübadilə əməliyyatlarında özünü biruzə verir. İkinci canlanmanın yaranmasına əsas səbəb isə bankların xarici borc öhdəliklərini yerinə yetirmək məqsədi ilə valyuta alışlarını həyata keçirmələri olmuşdur.

Bütövlükdə III-cü rübdə manatın ABŞ dollarına qarşı məzənnəsi 0.05% , avroya qarşı isə 4.8% aşağı düşmüşdür. Valyuta bazarının həcmi isə ikinci rübə nisbətən 26.2% artmışdır.

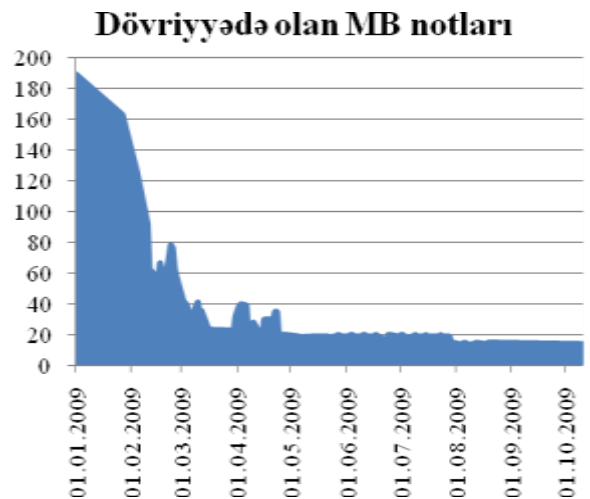
1.2. Borc bazarı

Azərbaycanda qısamüddətli borc qiymətli kağızlar bazarının əsas alətləri mərkəzi bankın notları və dövlət qısamüddətli istiqrazlarıdır.

İqtisadiyyata əlavə likvidlik dəstəyinin göstərilməsi tədbirləri çərçivəsində 2009-cu ilin əvvəllindən dövriyyədə olan notların həcmi azalmışdır. Nəticədə 2009-cu ildə notlar üzrə orta gəlirlilik aşağı düşmüşdür.

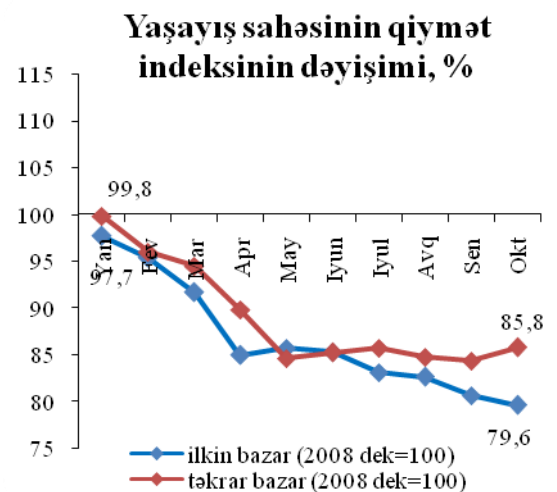
Dövriyyədə olan dövlət qısamüddətli istiqrazlarının (DQİ) həcmi də ilin əvvəli ilə müqayisədə müəyyən qədər azalmışdır. Bununla belə onların həcmi MB notları ilə müqayisədə kifayət qədər yüksəkdir.

Mənbə: AMB

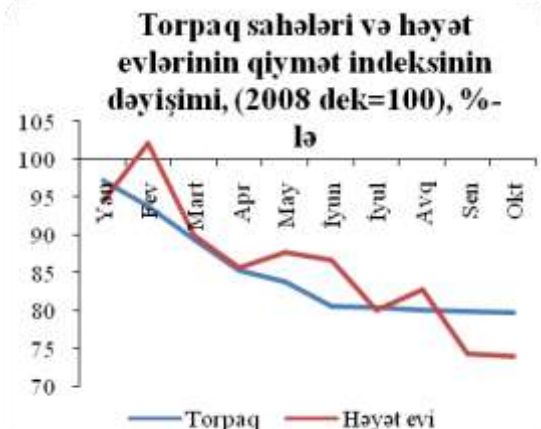
II. Daşınmaz əmlak bazarı

2009-cu ilin ötən dövründə Azərbaycanın daşınmaz əmlak bazarında qiymətlərin azalması müşahidə olunur. Lakin bu azalma meyli daşınmaz əmlak bazarının bütün segmentlərinə xas deyil. Əgər yaşayış, torpaq sahələri və həyət evləri üçün qiymət azalması xarakterikdirsə, qeyri-yaşayış obyektlərinin qiymətlərində dəqiq trend müşahidə olunmur.

Mənbə: MBA Consulting

May-iyun aylarında təkrar bazarda yaşayış sahələrinin qiymətlərində kiçik artım müşahidə olunur. Bu əsas etibarilə ipoteka kreditləşməsinin genişlənməsinin təsiri altında baş verir. Təkrar bazardan fərqli olaraq ilkin bazarda qiymət indeksinin davamlı olaraq azalması müşahidə olunur.

Mənbə: MBA Consulting

Təkrar bazarda 1 m² yaşayış sahəsinin qiyməti ilkin bazarda olduğundan 30-35% yüksəkdir.

Həyət evlərinin qiymətlərində ümumi azalma müşahidə olunsa da, may-iyun aylarından etibarən burada da qiymətlərin sabitləşməsi hiss olunur.

2009-cu ildə qeyri-yaşayış sahələri üzrə qiymətlər yaşayış sahələrinə nisbətən az azalmışdır və hətta son aylarda təkrar bazarda qiymətlər 2008-ci ilin sonuna olan göstəricidən yüksək olmuşdur.

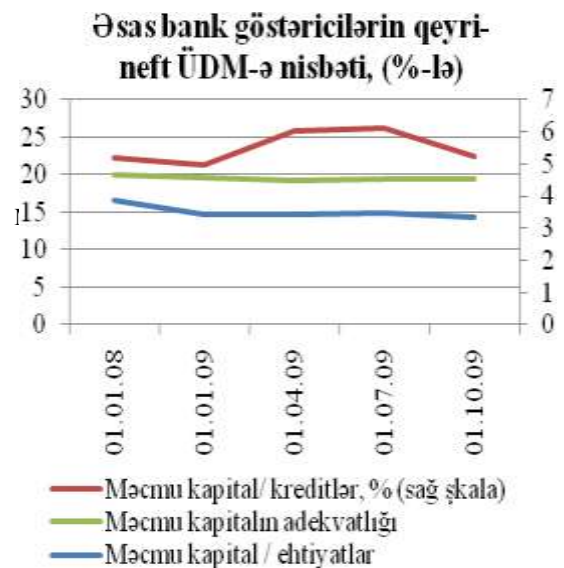
III. Bank sisteminin durumu və risklər

3.1. Bank sisteminin dinamikası

İqtisadiyyatın maliyyələşməsində bank sektorunun rolunun artması davam edir. Pul kütləsinin (M3) qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 2004-cu ildəki 28,7%-dən 2009-cu ilin 9 ayın yekunlarına əsasən 52,4 %-dək artmışdır.

2008-ci ilin 2-ci yarısından başlayaraq, bank sektorunda artım tempi stabilləşsə də, cari ilin əvvəli ilə müqayisədə bank aktivləri 496,2 mln. man və ya 4,8% artaraq 1 oktyabr 2009-cu il tarixinə 10,8 mlrd. manata çatmışdır. Eyni zamanda cari ilin 1-ci rübündə aktivlərin dinamikasında müşahidə olunan mənfi dinamika (xarici borcun

qaytarılması ilə bağlı) 2-ci rübədən başlayaraq pozitiv trendlə əvəzlənmişdir. Nəticədə məcmu bank aktivlərinin və iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının həcmi 1 avqust tarixinə cari ilin əvvəlində olan göstəriciləri üstələmişdir.

Mənbə: AMB

İlin əvvəli ilə müqayisədə bank kreditləri 582,3 mln. man və ya 8,3% artaraq 1 oktyabr 2009-cı il tarixinə 7599 mln. manat səviyyəsinə çatmışdır.

Hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlərin həcmi 2009-cu ilin 9 ayında 13% artaraq 5463,6 mln. manat təşkil etmişdir.

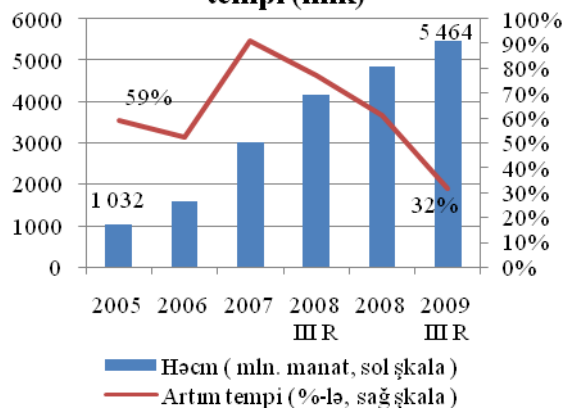
Ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin həcmi sentyabr ayının sonuna 2300,0 mln. manat təşkil etmişdir.

2009-cu ilin III rübün sonuna ev təsərrüfatlarına verilmiş cəmi kredit portfelində sahibkarlıq fəaliyyəti və istehlak üçün verilmiş kreditlərin xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 8% və 77% təşkil etmişdir. Kredit portfelinin 10%-i isə daşınmaz əmlakla bağlı kreditlərin payına düşür.

2009-cu ilin III rübünün sonuna ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə fiziki şəxslərin kredit borcunun azalması (-5.5%), əmanətlərinin isə, əksinə, artması (12.2%) nəticəsində kreditlərin əmanətlərə olan nisbəti 128,8%-dən 108,5%-dək enmişdir. Bu da ev təsərrüfatları üçün yenidən maliyyələşdirmə riskinin azaldığını göstərir.

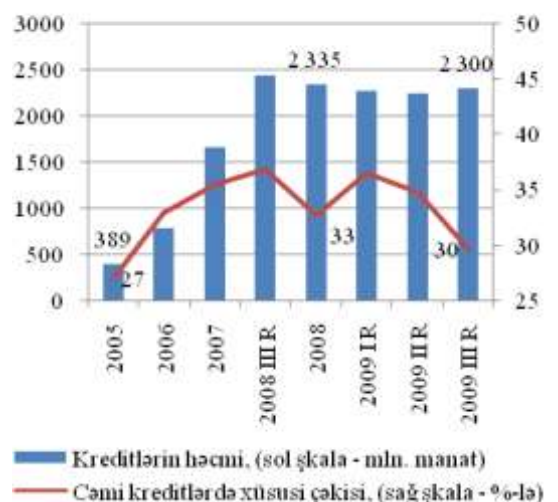
Bankların fəaliyyətinin mütləq göstəricilərinin sabitləşməsinə baxmayaraq, bank sisteminin institusional inkişafı davam

Hüquqi şəxslərə verilmiş kreditlərin həcmi və artım tempi (illik)

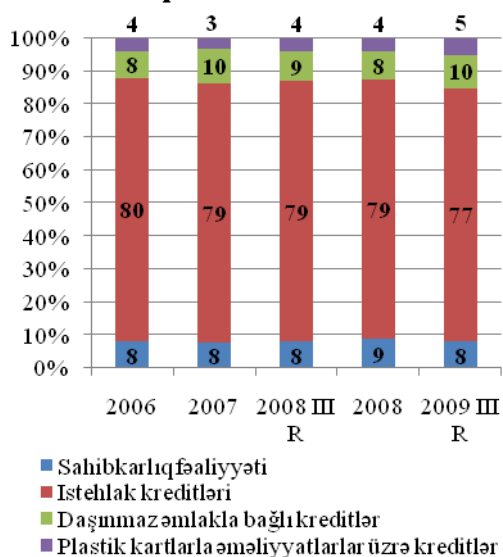
Mənbə: AMB

Fiziki şəxslərə verilmiş kreditlərin dinamikası

Mənbə: AMB

Fiziki şəxslərə kreditlərin məqsəd üzrə strukturu

Mənbə: AMB

etmişdir.

Cari ilin 9 ayı ərzində bankların filial şəbəkəsi 567-dən 618-dək artmışdır. Bank şəbələrinin sayı isə 99-dan 103-ə çatmışdır. Bank filialların 265 (43%) regionlarda fəaliyyət göstərir.

Mənbə: AMB

3.2. Maliyyə dayanıqlığı

Bank sektoru üzrə kapital adekvatlığı göstəriciləri kifayət qədər yüksək səviyyədədir.

İlin əvvəli ilə müqayisədə bankların məcmu kapitalı 14,7% (və ya 219.4 mln. man.) artaraq 1711,1 mln. manata çatmışdır. Kapitalın artımının mühüm hissəsi 2-ci rübdə qeyd olunmuşdur. Belə ki, 2-ci rübdə kapital 6% və ya 94 mln. man. artmışdır.

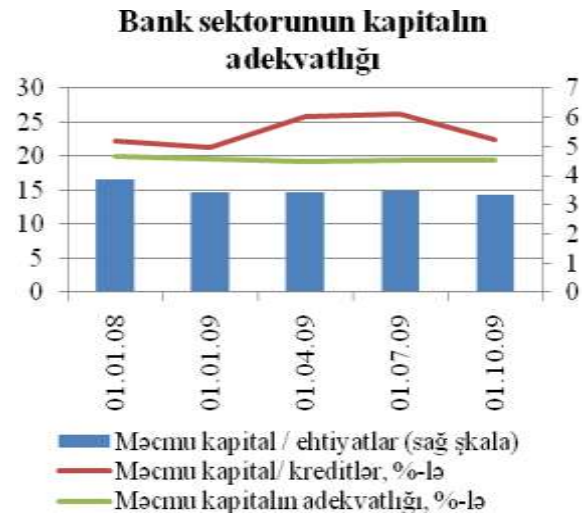
Bank sektorunun məcmu kapitalının strukturu və dinamikası (mln.man.)

	1/1/2008	1/1/2009	1 oktyabr 2009
I dərəcəli capital	755,3	1 091,8	1 286,5
<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	79,2	44,6	17,8
Nizamnamə kapitalı	689,5	949,7	1 057,9
Səhmlərin emissiyasından əlavə vəsait	20,3	32,3	32,3
Bölüşdürülməmiş xalis mənfəət	59,6	125,2	214,0
II dərəcəli capital	305,4	449,0	472,7
<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	116,7	47,0	5,3
Cari ilin mənfəət	132,8	192,1	219,0
Ümumi ehtiyatlar	63,0	93,9	109,4
Kapitalın digər vəsaitləri	159,3	169,7	144,3
Məcmu kapitaldan tutulmalar	49,4	48,6	47,6
Tutulmalardan sonra məcmu kapital	1 009,1	1 491,7	1 711,1
<i>İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə, %-lə</i>	66,6	47,8	14,7

Mənbə: AMB

Bankların məcmu kapitalın artımı I-ci dərəcəli kapitalın (nizamnamı kapitalı və bölüşdürülməmiş mənfəət) yüksəlməsi hesabına bas vermişdir. Belə ki, I-ci dərəcəli kapital 194,7 mln. manat (17,8%) artaraq 1286,5 mln. manat təşkil etmişdir. I-ci dərəcəli kapitalın strukturunda bölüşdürülməmiş mənfəətin və ehtiyat kapitalının payı artmışdır.

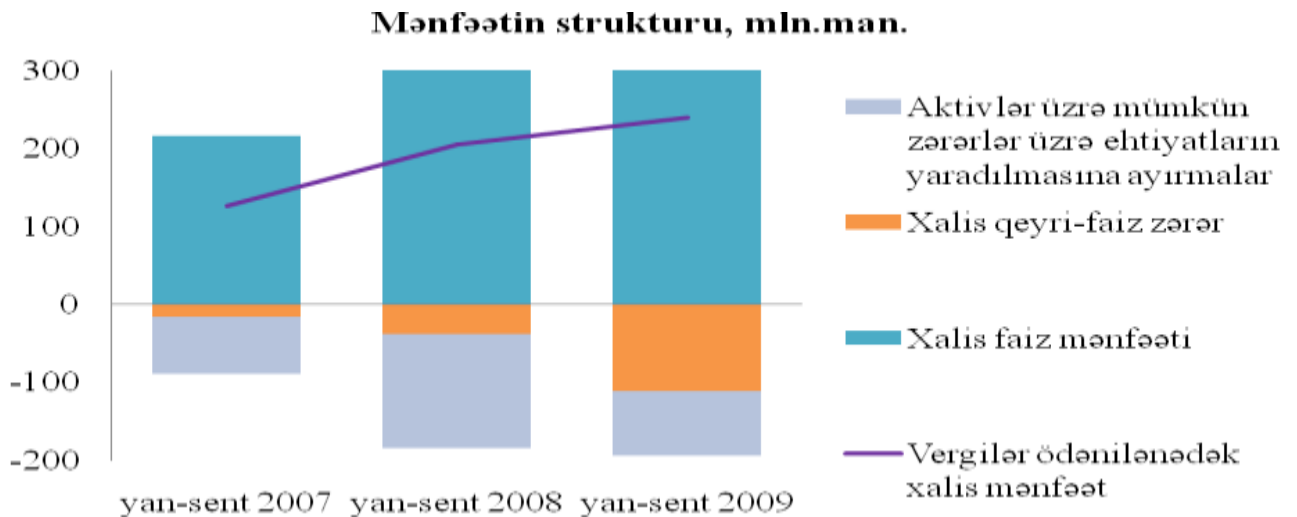

Mənbə: AMB

Bank sektorunun kapital adekvatlığı 19,4% təşkil etmişdir (01.01.09-19,6%). Kapital adekvatlığının il ərzində yüksək səviyyəsinin saxlanılması kapitalın artım tempinin (ilin əvvəlindən 14,7%) riskli aktivlərin artım tempinə təxminən adekvat olması ilə əlaqədardır. Nəticədə, sektor üzrə kapitalın adekvatlıq göstəricisi Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi minimal normanı xeyli (12%) üstələyir. Sektor üzrə kapital adekvatlığı göstəricisinin faktiki səviyyəsi banklarda kifayət həcmdə kapital ehtiyatı büferin mövcudluğunu əks etdirir.

3.3. Maliyyə nəticələri

Bankların maliyyə durumunun sabitləşməsi davam etmişdir. Belə ki, keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə bankların vergi ödənilənədək mənfəəti 16,6% artaraq 239,3 mln. man. səviyyəsinə çatmışdır.

Mənbə: AMB

Mənfəətlə işləyən bankların sayı 2009-cu ilin 9 ayında 38, zərərlə işləyən bankların sayı isə 8 olmuşdur. Bankların zərərlərinin həcmi isə 9 mln. man. təşkil etmişdir (müqayisə üçün, ötən ilin müvafiq dövründə bankların zərərlərinin həcmi 12,3 mln. man. təşkil etmişdi).

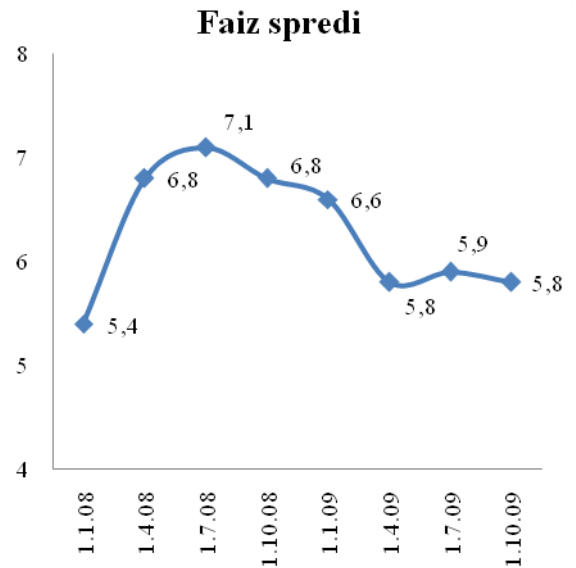
Bankların xalis mənfəəti orta aktivlərə nisbətən artır. Xalis mənfəətin aktivlərə nisbəti (ROA) 2009-cu ilin 9 ayında 2,9% (ötən ilin müvafiq dövründə 2,8%), xalis mənfəətin kapitala nisbəti (ROE) 19,8% (ötən ilin müvafiq dövründə 21,6%) təşkil etmişdir.

Ehtiyatların yaradılması ilə bağlı xərclər dövr ərzində ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 44% azalaraq 82 mln. man. təşkil etmişdir. Qlobal maliyyə böhranı ilə əlaqədar Mərkəzi Bankın anti-böhran preventiv tədbirləri çərçivəsində ehtiyatların əksər hissəsi 2008-ci ilin 2-ci yarısında yaradılmışdır. Belə ki, 1 oktyabr 2009-cu il tarixinə yaradılmış ehtiyatların yalnız 16%-i cari ilin xərcləri hesabına formalaşmış (müqayisə üçün 1 oktyabr 2008-ci il tarixinə bu göstərici 40% təşkil edib)

3.4. Bank sisteminin riskləri

3.4.1. Kredit riski

Kredit qoyuluşlarının artması şəraitində xarici valyutada kreditlərin payının sabit qalması manatın məzənnəsinin stabil olması ilə əlaqədardır. Belə ki, 01.10.2009 tarixinə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə manatla kredit qoyuluşları 19,7%, xarici valyuta ilə kredit qoyuluşları isə 15,7%

Mənbə: AMB

Kredit qoyuluşlarının müddət strukturu

Mənbə: AMB

artmışdır. Nəticədə milli valyuta ilə kredit qoyuluşlarının cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi 55,7%, təşkil etmişdir (01.10.08 tarixinə 54,9%). Xarici valyutada kreditlər əsasən energetika, ticarət, daşınmaz əmlakla bağlı (həm tikintisi, həm də alınması) sahələrə, habelə istehlaka verilmişdir. Uzunmüddətli kreditlərin daha sürətlə artması tendensiyası davam edir. Sentyabr ayının sonuna ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qısamüddətli kredit qoyuluşları 5,1%, uzunmüddətli kredit qoyuluşları isə 23,4% artmışdır. Nəticədə dövr ərzində kredit qoyuluşlarının strukturunda uzunmüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi 3,3 faiz bəndi artmış və 01.10.2009-cu il tarixinə 73,2% təşkil etmişdir.

Dəyişən makroiqtisadi şəraitdə banklar daha çox etibarlı, illərlə sınılanmış, iqtisadi tsiklin dəyişməsinə az həssas olan müştəri və sahələrlə işləməyə üstünlük verirlər. Belə ki, əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq banklar ticarət və xidmət, istehlak kreditlərinə deyil, sənayenin müxtəlif sahələrində kredit aktivliyini artırır. Ötən ilin 9 ay ərzində sənaye və istehsala yönələn kreditlərin məbləği 27% artaraq 544,2 mln. man., kənd təsərrüfatı və emala yönələn kreditlərin məbləği 41,6% artaraq 361,7 mln.man. təşkil etmişdir. Eyni zamanda ticarət və xidmətə verilən kreditlərin məbləği 13,9% azalaraq 1645,4 mln. man., nəqliyyat və rabitə sektorlarına verilən kreditlərin məbləği 29% azalaraq 475,6 mln. man., inşaat və əmlak sektoruna yönələn kreditlərin məbləği isə 4% azalaraq 443,2 mln.man. olmuşdur.

Əhalinin kreditləşməsi bank xidmətlərinin mühüm hissəsi olaraq qalır. Eyni zamanda kredit risklərinin yenidən qiymətləndirilməsi, portfelin diversifikasiya meylləri fiziki şəxslərə kreditlərə də təsir etmişdir. Bazarın bu seqmenti bankların sərtləşmiş tələblərinə tam cavab verə biləcək yeni “yaxşı” borcalanların məhdudluğu ilə səciyyələnməyə başlamışdır.

Fiziki şəxslərə banklar tərəfindən verilən kreditlərin məbləği ilin əvvəlinə 1,9% azalaraq 2300 mln.man. təşkil etmişdir. Portfelin 5,5%-i (01.01.09- 4,3%) plastik kartlarla əməliyyatlar üzrə kreditlərin payına düşür. Cəmi kredit qoyuluşlarında fiziki şəxslərə verilən kreditlərin xüsusi çəkisi son tarixə 28,1% təşkil edir (01.10.08- 35,5%,01.01.09- 31%).

Əhaliyə ipoteka kreditlərin cəmi əhaliyə verilmiş ümumi kreditlərdə xüsusi çəkisi isə 14,1% təşkil etmişdir (01.10.08 tarixinə 12,9%).

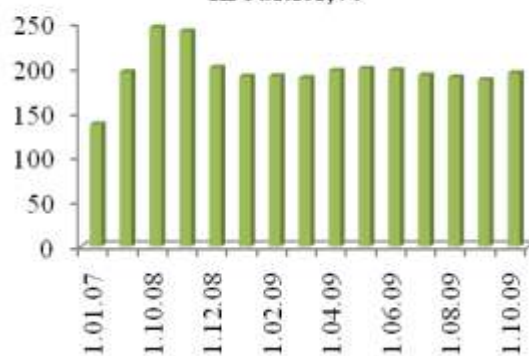
Bütövlükdə, İpoteka Fondunun fəaliyyətinin aktivləşməsi tikinti sektoru və daşınmaz əmlak bazarını stabilləşdirmiş, iqtisadi artıma və məşğulluğa əlavə dəstək vermişdir.

Kredit portfelinin keyfiyyəti məqbul səviyyədədir. Belə ki, qeyri-ışlək kreditlərin portfəldə payı cəmi 3,5% təşkil edir. Qeyri-ışlək kreditlərin bu səviyyəsi kredit riskinin orta səviyyədən aşağı olmasını əks etdirir. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən qeyri-ışlək kreditlər portfelin 10%-i təşkil etdiyi halda, kredit riski ciddi hesab olunur.

Kredit portfelinin keyfiyyətinin məqbul səviyyədə qalması daha çox Mərkəzi Bankın nəzarət rejiminin sərtləşməsi, bankların risk-menecment sistemlərinin yeni şəraitə adaptasiyası ilə əlaqədardır.

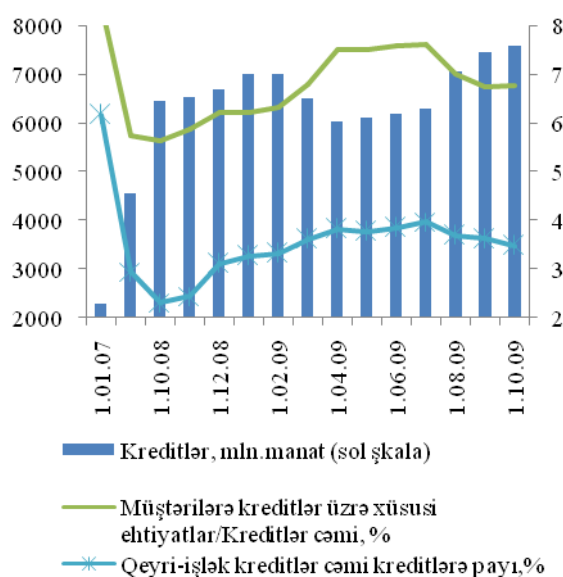
Mərkəzi Bank bank sektorunda təmkinli və sağlam artım siyasətini həyata keçirmiş, bankların ən gərgin vəziyyətlərə hazırlanması üçün zəruri tədbirlər

Müştərilərə kreditlər üzrə xüsusi ehtiyatlar / Qeyri-ışlək kreditlər, %

Mənbə: AMB

Ehtiyatların yaradılması

Mənbə: AMB

görmüşdür. Bu şəraitdə banklar aktivlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün xüsusi ehtiyatların həcmi artırılırlar.

1 oktyabr 2009-cu il tarixinə banklar tərəfindən yaradılmış ehtiyatlar kredit portfelinin 6,8%-ni təşkil edərək, qeyri-ışlək kreditləri təxminən 2 dəfə, ümüdsiz kreditləri isə 5 dəfə üstələyir.

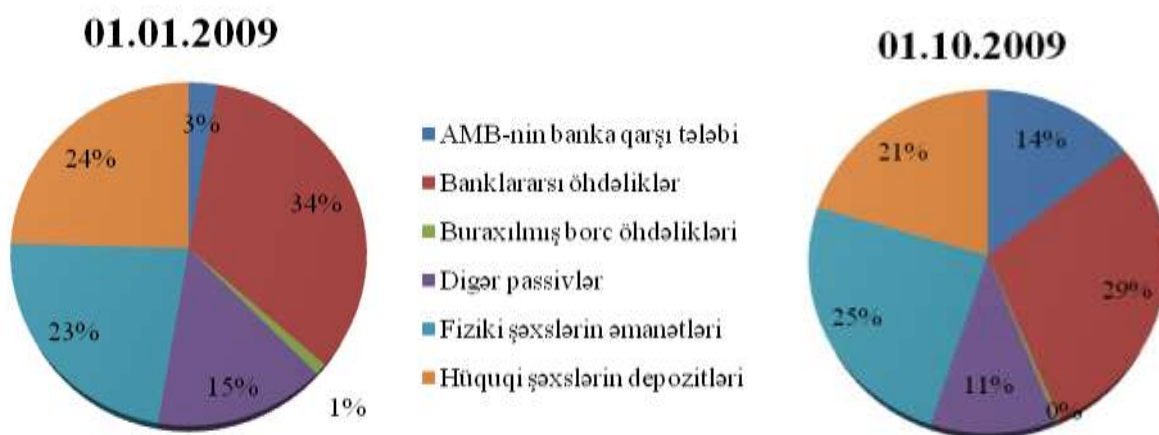
3.4.2. Maliyyə resursları və likvidlik riski

Cari ildə global maliyyə böhranın təsiri altında cəlb edilmiş resursların artım tempi stabilləşmişdir. Nəticədə, bankların öhdəliklərinin orta aktivlərə nisbəti (leveric) 1 oktyabr 2009-cu il tarixinə 81,3% təşkil edir (01.01.2009 – 83,7%).

Resursların artım dinamikasının stabilləşməsi kapitalın (o cümlədən nizamnamə kapitalın) artması ilə tarazlaşdırılmışdır. Nəticədə kapitalın aktivlərin maliyyələşdirilməsində payı ilin əvvəlindəki 16,3%-dən 18,7%-dək artmışdır.

Bankların maliyyə resurslarının strukturu ciddi dəyişikliklərə uğramamışdır. Maliyyə resurslarının mühüm mənbəyi əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi rezident hüquqi və fiziki şəxslərdən cəlb olunmuş depozitlər təşkil edir.

Əhalinin əmanətləri ilin əvvəlindən 11,3% artaraq 01.10.09 tarixinə 2119,3 mln. man. təşkil etmişdir. İlin əvvəlində əhalinin əmanətlərinin azalması müşahidə olunsa da, cari ilin II-ci rübündən başlayaraq əmanətlərin artım templəri bərpa olunmuş və artıq may ayında əmanətlərin həcmi 1 yanvar 2009-cu il səviyyəsini də üstələmişdir. Nəticədə əhalinin əmanətlərinin bankların öhdəliklərində payı dövr ərzində 23%-dən 25%-dək artmışdır. Müddətli depozitlərin həcmi isə 17,3%

artaraq 1 oktyabr 2009-cu il tarixinə 1685,2 mln. man. səviyyəsinə çatmışdır.

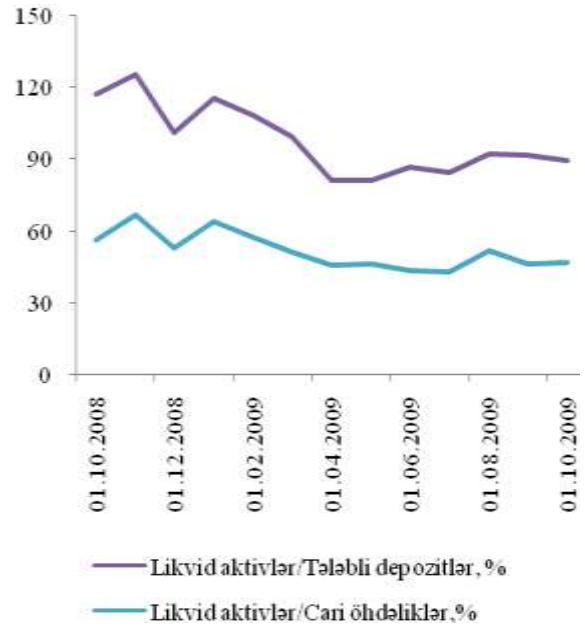
Xarici maliyyələşmədən asılılığın nisbətən az olması səbəbindən (bankların xarici borcu onların öhdəliklərinin təxminən 18%-ni təşkil edir) Azərbaycan bank sisteminin beynəlxalq maliyyə bazarlarında olan volatilliyə həssaslığı az olmuşdur. Banklar tərəfindən xarici borcun ödənişi vaxtında aparılmış və dövr ərzində onlar 1,6 mlrd. dollar məbləğində xarici borc ödəmişdirlər.

Qlobal maliyyə böhran fonunda likvidlik riski ilə bağlı müəyyən gərginlik cari ilin ilk aylarında müşahidə olunurdu. Bu şəraitdə likvidlik riskinin idarə olunmasında Mərkəzi Bank bankları kredit və depozit mövqelərinə daha konservativ yanaşmağa sövq etmişdir. Nəticədə bank sektorunun ani likvidlik göstəricisinin səviyyəsi il ərzində sabit yüksək (76,6%) səviyyədə qalmışdır. Likvid aktivlərin cəmi aktivlərə nisbəti 20,6%, cəmi depozitlərə nisbəti isə 55,9% olmuşdur.

Likvid aktivlərin strukturunda müxbir hesablarda olan vəsaitlərin payı azalmış, nağd vəsaitlərin və qiymətli kağızların payı isə artmışdır.

Likvid aktivlərin həcmi tələb olunanadək depozitləri kifayət qədər yüksək səviyyədə (90%-dək) örtür və cari öhdəliklərin təxminən 46%-i təşkil edir.

Öhdəliklərin örtülmə göstəriciləri, %

Mənbə: AMB

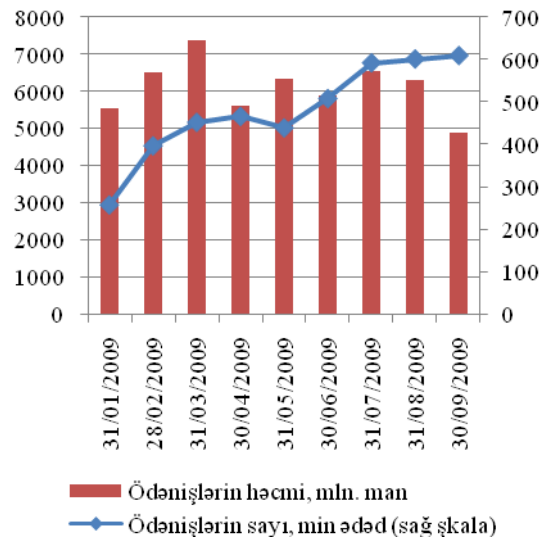
V. Ödəniş sistemləri.

Effektiv ödəniş sistemləri maliyyə sisteminin və iqtisadiyyatın fasiləsiz fəaliyyətinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan ödəniş sistemlərinin sabitliyinin qorunması maliyyə sabitliyinin təmin olunmasının mühüm elementlərindən biridir.

Cari ilin 9 ayı ərzində Milli Ödəniş Sistemində ümumi həcmi 55 mlrd. manat olmaqla, 4,33 mln. əməliyyat aparılmışdır. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əməliyyatların sayı 62% (, ümumi həcmi isə 7% artmışdır.

Banklararası Milli Hesablaşmalar sistemi – AZİPS milli ödəniş sistemində mühüm yer tutur və maliyyə sektorunda onun təyinatı böyük həcmdə və prioritet ödənişlərin həyata keçirilməsidir. Bununla əlaqədar nağdsız ödənişlərin böyük həcmi bu sistemə aiddir (2009-cu ilin 9 ayı ərzində AZİPS-dən ümumi ödənişlərin 93%-i keçirilmişdir). Cari ilin 9 ayı üzrə ümumi həcmi 51 mlrd. manat olmaqla bu sistemdə 288 min ədəd ödəniş sənədi emal olunmuşdur ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə həcm etibarilə 7,5% çoxdur. Sistemdə hər bir ödəniş sənədinin məbləği 9 ay ərzində orta hesabla 178 min. manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 20% çoxdur.

Milli Ödəniş Sistemində ödəniş əməliyyatlarının dinamikası

Mənbə: AMB

AZİPS üzrə ödənişlərin dinamikası

Mənbə: AMB

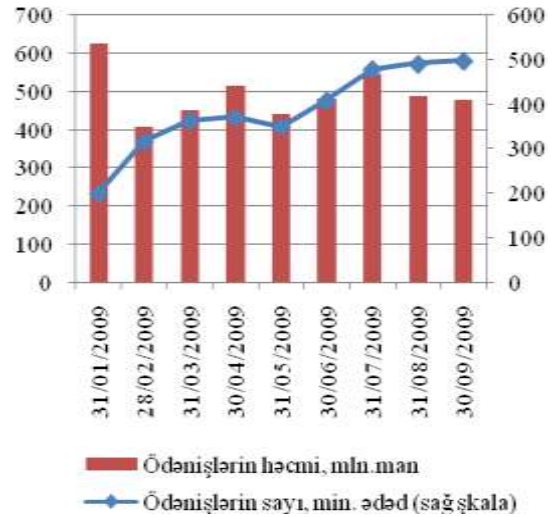
Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemi – XÖHKS əsasən pərakəndə xırda ödənişləri həyata keçirir və cari ilin 9 ayı ərzində ümumi həcmi 3781 mln. manat olmaqla bu sistemdə 4043 min ədəd ödəniş sənədi emal olunmuşdur ki, bu da 2008-ci ilin 9 ayı ilə müqayisədə həcm etbarilə 1,2% , say etibarilə isə 67 % çoxdur. Sistemdə hər bir ödəniş sənədinin məbləği orta hesabla 935 manat təşkil etmişdir.

XÖHKS sisteminin funksional imkanlarından istifadə edilməklə ƏDV-nin mədaxili, uçotu və dövlət büdcəsində məxarici ilə bağlı əməliyyatların aparılması imkanları genişlənməmişdir.

2009 ilin 9 ayı ərzində ölkə ərazisində bank filiallarında, pərakəndə ticarət və xidmət müəssisələrində quraşdırılmış bankomatların sayı 6% artaraq 1638 ədəd təşkil etmişdir ki, onlardan da 928 ədədi Bakı şəhərində, 710 ədədi regionlarda quraşdırılmışdır. Hesabat dövründə ATM-lər vasitəsilə ümumi həcmi 33,3 mlrd. manat olan 30 mln. əməliyyat aparılmışdır. Hesabat dövrü ərzində POS-terminalların sayı 5% artaraq 8519 ədəd, POS-terminallar vasitəsilə aparılan əməliyyatların sayı 820 min ədəd, həcmi isə 157 mln. manat təşkil etmişdir.

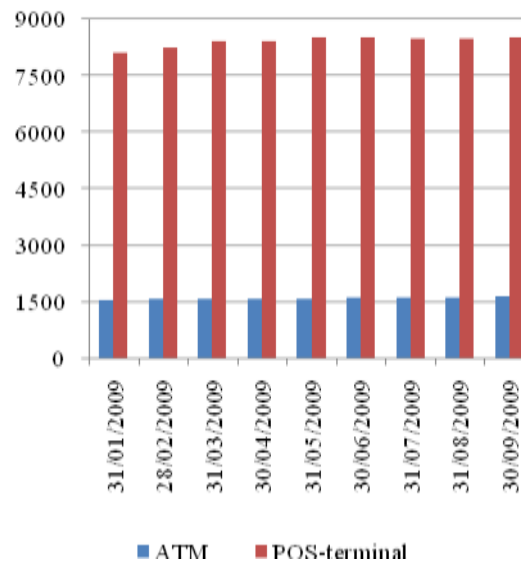
ATM və POS-terminalların sayının artması ümumilikdə, bank-maliyyə infrastrukturunun, ödəniş sisteminin coğrafi nöqtəyi nəzərindən genişlənməsinin, bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının getdikcə artmasının mühüm göstəricilərindən biridir.

XÖHKS üzrə ödənişlərin dinamikası

Mənbə: AMB

Quraşdırılmış bankomat və POS-terminalların sayı, ədəd

Mənbə: AMB

Müasir bank xidmətlərinin, ödəniş alətlərinin ölkədə istifadəsinin getdikcə genişlənməsini kartlarla aparılan əməliyyatların dinamikası da təsdiq edir. Belə ki, cari ilin 9 ayı ərzində kartların sayı 119 min ədəd artaraq 3,8 mln. ədəd təşkil etmişdir. Onlardan debet kartları ilə 3,5 mlrd. manat həcmində olan 31,3 mln. əməliyyat aparılmışdır. Bu isə keçən illə müqayisədə həcm etibarilə 27%, say etibarilə isə 12% çoxdur. Kredit kartları ilə isə 387 mln. manat həcmində 1,4 mln. əməliyyat həyata keçirilmişdir ki, bu da ötən il ilə müqayisədə həcm etibarilə 9%, say etibarilə isə 16% çoxdur.

Yekun

Bank sisteminin sabitliyini şərtləndirən amillərin təhlili orta müddətli perspektivdə də dayanıqlığının təmin olunmasına imkan verir.

Daxili valyuta bazarında ayrı-ayrı dövrlərdə qısamüddətli təzyiqin və volatilliyin artmasına baxmayaraq, ümumilikdə bazarın yüksək likvidliyi və manatın sabitliyi qorunub saxlanılmış, bundan sonra da valyuta bazarında sabitliyin və tarazlığın qorunması üçün Mərkəzi Bankın kifayət qədər resursları mövcuddur.

Dəyişən yeni makroiqtisadi mühətə uyğun olaraq banklar qarşısında risk-menecment sistemlərinin daim təkmilləşdirilməsi, qəbul edilmiş və potensial olaraq qəbul edilə bilən risklərin yenidən qiymətləndirilməsi zərurəti yaranır. Orta müddətli perspektivdə əlavə ehtiyatların yaradılması və kapitallaşma prioritet vəzifələr kimi öz aktuallığını saxlayacaqdır.

Əlavə 1. Maliyyə sabitliyinin qorunması ilə bağlı qərarlar

1. Aktivlərin təsnifat dərəcələri sərtləşdirilmişdir:

- Nəzarət altında olan aktivlər 6%-dən 10%-ə qaldırılmış (30.04.08);
- Qeyri-qənaətbəxş aktivlər 25%-dən 30%-ə yüksəldilmiş (30.04.08);
- Təhlükəli aktivlər 50%-dən 60%-ə artırılmışdır (30.04.08).

2. Daşınmaz əmlakla təminatla qarşı tələblər 120%-dən 150%-ə artırılmışdır. (30.04.08).

3. Subordinasiya borclarının məcmu kapitalda iştirakı məhdudlaşdırılmış (18.02.08):

- Subordinasiya borcunun maksimal məbləği birinci dərəcəli kapitalın 50%-i həddində müəyyən edilmişdir.

4. İpoteka kreditlərinin risk dərəcəsi 50%-dən 100%-ə artırılmışdır (18.02.08).

5. "Banklarda kreditlərin verilməsi Qaydaları"na dəyişikliklərlə borcalanın maliyyə vəziyyətinin və onun krediti qaytarma qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinə, həmçinin borcalanın fəaliyyətinə daimi monitorinqə və bütövlükdə kredit portfelinin keyfiyyətinə nəzarət olunmasına dair tələblər genişləndirilmişdir. (18.11.08)

6. Açıq valyuta mövqeyinin hesablanması metodikası təkmilləşdirilmiş, o cümlədən, balansdankənar hesablar üzrə dəqiqləşdirilmələr aparılmış, mövqelərin hesablanmasında bank metalları ilə aparılan əməliyyatların əks etdirilməsinə başlanılmışdır. (17.12.08)

7. "Kredit əməliyyatları üzrə faizlərin hesablanması haqqında Qaydalar"da dəyişikliklərlə "faizləri hesablanmayan" kreditlər üzrə müştərinin ödənişləri hesabına borc tələblərinin ödənilməsi növbəliyinə yenidən baxılmışdır. (17.12.08)

8. Bankların və sığorta şirkətlərinin kapitalizasiyaya yönəldiləcək mənfəəti mənfəət vergisindən azad olunmuşdur. (01.01.09 tarixindən qüvvəyə minmişdir).

9. Qorunan əmanətlər üzrə illik faiz dərəcəsi limitinin təmin edilməsində çeviklik təmin edilmiş, qorunan əmanətlər üzrə maksimal məbləğ 6000 manatdan 30000 manatadək artırılmışdır. (08.05.09) Faiz dərəcəsi 15%-dək olan əmanətlər sığorta sistemində daxil edilmişdir. (10.06.08)

10. Mərkəzi Bankın təşəbbüsü ilə 2009-cu ilin iyun ayından ipoteka kreditləşməsi bərpa olunmuşdur. Bunun psixoloji və fiziki təsiri ilə daşınmaz əmlak bazarı son iki ayda canlanmışdır. İpoteka kreditləşməsi tikinti, bank işi, sığorta, qiymətləndirmə fəaliyyəti, rieltor və notarius xidmətləri, habelə qiymətli kağızlar bazarında iqtisadi fəallığı bilavasitə artırmış, əmlak bazarında qiymətləri stabilləşdirmişdir. Qiymətlərin stabilləşməsi öz növbəsində bank kreditlərinin girov təminatının dəyərsizləşməsinin qarşısını almışdır.

11. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondunun buraxdığı təmin edilmiş qiymətli kağızlar üzrə risk dərəcəsi 0% təyin olunmuşdur. (17.06.09)

12. Azərbaycan Respublikası Prezidenti 7 avqust 2009-cu il tarixində dövlət mülkiyyətində olan maliyyə institutlarına nəzarəti gücləndirməyi nəzərdə tutan "Nizamnamə kapitalında dövlətə məxsus səhmlər olan bankların və bank olmayan kredit təşkilatlarının idarə edilməsində dövlətin iştirakı qaydası haqqında" Fərman vermişdir.

13. Banklarda risklərin idarə edilməsi sistemləri təkmilləşdirilmişdir. Bu məqsədlə banklarda risklərinin monitorinqi gücləndirilmiş, risklərin idarə edilməsi sistemlərinin qiymətləndirilməsi üzrə xüsusi metodologiya əsasında reytinglər verilmiş, zəifliklərin aradan qaldırılması üzrə tədbirlər planı hazırlanıb və onun icrasına başlanılıb.